

ОРГАНИЗИРАНИТЕ СТОКОВИ ПАЗАРИ В БЪЛГАРИЯ

Съвременната пазарна икономика не може да се развива без да се основава на изградена и непрекъснато усъвършенстваща се модерна пазарна инфраструктура. Важни нейни елементи са организираниите стокови пазари.

Студията разглежда законоворегламентираните организирани стокови пазари в България – стоковите борси и стоковите тържища. Обосновава се необходимостта от тяхното развитие, анализира се състоянието им и се правят изводи по съпътстващите ги основни проблеми. Вследствие на това се предлагат решения за подобряване на дейността им.

JEL: L81

Глобализацията на пазарите и развитието на интернационалната пазарна инфраструктура изисква уеднаквяване на условията за предприемаческа и търговска дейност в отделните национални икономики. В Европейския съюз се създава общоевропейско законодателство, което ще наложи приемането на новите прогресивни форми на организация на търговската дейност. Съвременни и прозрачни механизми на търгуване се осъществяват на организираниите стокови пазари – важни елементи на модерната пазарна инфраструктура. Динамичното развитие на тези пазари ще допринесе за ограничаването на сивата икономика и ще създаде благоприятни условия за ефективен бизнес.

Развитието на стоковата борсова и тържищна търговия в България е неразривно свързано с изграждането и функционирането на пазарното стопанство и с усъвършенстването на пазарните отношения.

Въпреки увеличени брой публикации, посветени на организираниите пазари, се констатира все още недооценяване на актуалността на този феномен в стопанската практика за реализирането на високоефективни стратегии на пазарно поведение, присъщи най-вече на високоорганизираните пазари.

Целите на изследването са: анализиране състоянието на организираниите стокови пазари в България, очертаване на проблемите в развитието им и на тази база – предлагане на решения за усъвършенстване на тяхното функциониране и активизирането на борсовата и тържищната търговия.

---

¹ Марияна Божинова е доц., преподавател в катедра „Търговски бизнес“ на СА „Д. А. Ценов“ – Свищов, Тел. 0631/64140; e-mail: mbozh@uni-svishtov.bg.

1. Организираните стокови пазари – елемент на модерната пазарна инфраструктура

Съвременната пазарна икономика не може да се развива без да се основава на изградена и непрекъснато усъвършенстваща се модерна пазарна инфраструктура. Важни нейни елементи са организираните стокови пазари.

Обособяването на пазарите по критерия „степен на организираност“ е сравнително ново за системите на пазарна класификация в икономическата наука, допринасящо за обогатяване на тази класификация.

От гледна точка на свойството „организираност“ се разграничават основно два типа пазари – неорганизирани и организирани. Главна характеристика на **неорганизирания пазар** е липсата на конкретни изисквания към правилата на търгуване, към процедурите за сключване на сделките и към участниците в тях, с изключение на най-общите нормативни ограничения в търговията, залегнали в общото търговско законодателство.

За разлика от неорганизираните, **организираните пазари** функционират чрез описани, предварително утвърдени в тях, конкретни правила и определени изисквания към участниците.

Организираният пазар е постоянно или периодично действащ на определено място, в установено време и съгласно законни изисквания и/или обичайно приет ред и начин на сключване на сделки за покупко-продажба на стоки и/или услуги. Това означава, че сделките, обработвани на организирания пазар, следват формализиран технологичен цикъл, установен съгласно правилника или статута на съответния пазар в съчетание със закони и трайно действащи търговски обичаи и традиции.²

От гледна точка на своето формиране, организираните пазари могат да се разграничат на законоворегламентирани и незаконоворегламентирани.³

Незаконоворегламентираните пазари се създават и работят без приемането на специален закон за тях, а функционират в рамките на общото търговско законодателство за страната. Те представляват модерни едрови търговски и маркетингови системи, включващи определени специфични правила и отделни изисквания към участниците в тях.

Законоворегламентираните пазари се създават в съответствие с изискванията, залегнали или в специален закон за функционирането им, или в друг закон, свързан с тяхната работа. Според нормативизирането им могат условно да се обособят в две групи. Първата група включва организирани пазари, които са визирани в даден закон, но не са изключителен негов обект. Такива са различните търговски форуми и изложения, браншовите изложби и др. Към втората група спадат организираните пазари, въвеждани в нашата практика със специален закон, посветен изцяло на тях и те ще бъдат в центъра на нашето внимание, поради особеното им значение за съвременното развитие на страната. Една от главните им характеристики е, че те са контролирани от обществото пазари.

---

² Каракашева, Л. и Б. Маркова. Бурси и борсова политика. ИК „Призма“, С., 1999, с. 15.

³ Елазаров, С., Б. Маркова и Хр. Миленков. Организирани пазари. С. 2000, с. 51-52.

Законоворегламентираните организирани стокови пазари решават три главни проблема в стопанския прогрес на икономически развиващите се държави, а именно:

- утвърждаване на законността и легитимността на бизнеса;
- стандартизация на качеството на търгуваните стоки;
- внедряване на модерни търговски техники и процедури, гарантиращи честността на търговската дейност.

В България законоворегламентирани организирани стокови пазари са стоковите борси и стоковите тържища, чиято нормативна уредба е Законът за стоковите борси и тържищата (ЗСБТ).⁴

Стоковата борса е постоянно действащ организиран пазар на едро, на който се търгуват масови, еднородни, партиднозаменяеми стоки в големи количества. Тя е институция, чиято юридическа форма най-често е особен вид акционерно дружество, което не формира печалба и не разпределя дивиденди.

В своята еволюция стоковите борси са изминали път от сделки за налични стоки към сделки за реални стоки с отложена доставка за определено време след сключване на контракта и, накрая, е извършен преход към съвременните фючърсни сделки, неизискващи реална доставка на стоки.

На съвременния етап в международната търговия преобладават фючърсните стокови борси, но същевременно се осъществява и търговия на борсите за реални стоки.

На стоковата борса се срещат масовото предлагане и масовото търсене, което води до формиране на равновесни пазарни цени на търгуваните стоки. Всяка борса се стреми да стане все по-притегателно място за своите клиенти, които са извън нея – търговците и предприемачите, предоставяйки им нарастващи възможности за решаване на техните проблеми чрез усъвършенстване на борсовите процедури и механизми на търгуване.

Съвременната стокова борса има следните основни характеристики:

- извършване на покупко-продажба не на стоки, а на контракти за тяхната доставка;
- контракти се търгуват само за стандартизирани видове стоки, които могат да се продават на крупни партии по образец или техническо описание;
- регулярност на борсовите търгове, позволяваща съсредоточаването на голям брой купувачи и продавачи на борсата и определянето на базисните пазарни цени;
- равнопоставеност на всички участници в борсовата търговия;
- свободно движение на пазарните цени, формиращи се под влияние на реалното съотношение между търсене и предлагане;
- осъществяване на търговията по единни борсови правила;
- активно и непосредствено участие в търговете на борсовите посредници (брокерите).

---

⁴ Закон за стоковите борси и тържищата. Държавен вестник, бр. 93 от 01.11.1996г.

Колкото до “прозрачността” в сключването и изпълнението на борсовите сделки, то това е и едно от главните предназначения на стоковата борса в качеството ѝ на съвременен високоорганизиран пазар, а именно – да направи бизнеса “открит” и да се превърне в катализатор на цивилизованата законна търговия. Цялата борсова дейност е подчинена на изискванията за откритост на сделката, прозрачност на процедурата по сключването ѝ, достъпност до процеса на търгуване от страна на всички заинтересовани от него.⁵

Фючърсната стокова борса дава възможност за реализирането на уникални за нашата динамична и непредсказуема действителност застрахователни (хеджингови) и спекулативни борсови операции. Важен шанс, който предоставя модерният борсов пазар, е застраховането на производителите едновременно както срещу повишаването на цените на необходимата им в бъдеще суровина, така и срещу понижаване цената на тяхното планирано производство в перспектива.

Със стандартизирането на контрактите на фючърсните борси се появяват и професионалисти, които спекулират на база ценовите флуктуации на контракта, търгувайки в краткосрочен аспект. Голямото предимство, което спекулантите осигуряват на фючърския пазар, е ликвидността. Високоликвидният пазар по правило елиминира прекалената ценова нестабилност, т.е. спекулациите подпомагат стабилността и ефективността на пазара.⁶ В този смисъл основните функции на фючърсните борси са:

- намаляване на загубите, които могат да възникнат вследствие на резките колебания на пазарните цени на вече произведени, но все още нереализирани стоки, а също и на включените в тях печалби;
- създаване на предпоставки за ускорено възвръщане на авансирания капитал в парична форма, независимо от това дали стоката е реализирана;
- облекчаване на финансирането и поевтиняване на кредитирането на търговията;
- създаване на сфера на печелившо разпределение на свободните парични капитали в условията на понижаваща се норма на печалба;
- смекчаване въздействието на инфлацията върху ръста на издръжката на производството в преработващите отрасли (преди всичко на селскостопански и минерални суровини);
- осигуряване по-гъвкава тактика на покупките и продажбите и др.

Важните признаци на фючърсната търговия са следните:

- фиктивен характер на сделките, т.е. осъществява се покупко-продажба на контракти, но обмен на стоки практически отсъства (реалните доставки представляват само 1-2% от целия оборот), тъй като задълженията на страните по сделката се прекратяват чрез обратни операции с изплащане на разликата в цените;
- преимуществено косвена връзка с пазара на реални стоки чрез хеджирането, а не чрез доставка на стоката;

⁵ Елазаров, С., Б. Маркова и Хр. Миленков. Цит. съч., с. 72.

⁶ Трайков, Хр. Борсова търговия. Унив. издателство, ИУ – Варна, 2004, с. 224.

- предварително строго определена и унифицирана потребителна стойност на стоката. Вследствие на това борсовият контракт се използва само в качеството си на носител на цената, непосредствено се приравнява към парите и се разменя с тях в избран момент;
- пълна унификация на условията относно количеството, мястото и срока на доставка на стоката;
- обезличеност на сделката и заменяемост на контрагентите по нея. Фючърсните сделки се сключват между конкретни брокери, упълномощени от продавача и купувача, но се регистрират като сключени между брокерите и клиринговата къща. Тя е специална организация при борсата, която поема ролята на гарант по изпълнение на задълженията между страните при покупката или продажбата на техните борсови контракти. При това клиринговата къща може да замени някой купувач и продавач без тяхното предварително съгласие.

В обобщение можем да посочим, че при фючърсните операции е запазена пълна свобода на страните само по отношение на цените, а ограничена свобода – по отношение избора на срока за доставка на стоката. Всички други условия са строго регламентирани и не зависят от волята на участниците в сделката.

Еволюцията от сделки с реални стоки към сделки с фиктивни стоки може да се сравни с по-познатия прогрес от обръщение на пари с реална стойност към книжно-паричното обръщение ⁷.

Именно като “пазар на цените” фючърсната борса съответства на изискванията на крупното производство. Заедно с това преходът към висшата форма на борсовата търговия е съпроводен със съществени изменения в номенклатурата на борсовите стоки и дори в самото понятие борсова стока.

Невъзможно е да имаме развити и стабилни пазари на налични стоки без действащи открити срочни пазари, както и обратно. Пазарите на налични стоки ще станат стабилни само тогава, когато динамиката и непредсказуемостта на бъдещата ценова конюнктура се прехвърлят на срочните стокоси борси, където си дават среща големите пазарни сили. Само тогава бизнесът ще се превърне в стабилна и последователно осъществявана, обособена човешка дейност с ограничен разумен риск и с предвидими и защитими очаквани резултати. ⁸

2. Анализ на състоянието на стокосите борси в България

Борсовата търговия в България датира като практика от началото на XX век, а нейното законодателно уреждане – от 1907г. Първата борса в България е създадена във Варна през 1902г. През 1928г. се приема Закон за стокосите борси, тъй като първият закон урежда статута на стокосите и фондовите борси. И двата закона свидетелстват за избора на европейски тип борси в България, с което българският законотворец е доказал

⁷ Reas, G. L. Britain's Commodity Markets, London, 1972, p. 52.

⁸ Елазаров, С., Хр. Миленков и В. Симов. Стокови борси. УИ “Стопанство”, С., 1998, с. 206.

принадлежността си към Европа. Законът за стоковите борси регулира стоковата борсова търговия до 1947г., когато е отменен.

Демократичните промени в българската икономика от началото на 90-те години обусловиха и възраждането на традициите на борсовата търговия в България. С последната година от отминалото хилядолетие завърши и едно десетилетие, през което в страната ни се възроди, укрепна и се разви борсовата стокова търговия. На 11.04.1991г. тринадесет учредители подписват договор за съвместна дейност и учредяват Софийска стокова борса на основание чл. 357-364 от Закона за задълженията и договорите, тъй като все още липсва специален закон, регламентиращ борсовата дейност. През лятото на същата година са изградени и стоковите борси в Пловдив, Бургас, Русе и Разград, а до края на годината техният брой нараства на 15. Реализира се и съвместна инициатива за създаване на борсово сдружение – Асоциация на стоковите борси, целящо подпомагане първите стъпки на новосъздадените борси, за да могат те да се развиват на основата на класическия пример като съвременни стокови борси. В резултат на това стоковата борса в България преминава през период на ентусиазъм – първите 3-4 години възникват 36 стокови борси. Последва период на обективни трудности и скептицизъм, през който броят на стоковите борси в страната започва естествено да намалява, за да се стигне до края на 1996г., когато е приет Закон за стоковите борси и тържищата, дал не само законова регламентация, но и тласък в борсовата търговия.

От 1997г. на практика започва период на консолидиране на българския борсов пазар, за да се стигне до януари 1998г., когато повечето от действащите дотогава регионални стокови борси в България се обединяват в едно акционерно дружество под името Софийска стокова борса АД.

Регулиращата роля на държавата по отношение на борсовата търговия включва и лицензиране на всяка стокова борса. Разрешения за функциониране до 2005г. са получили само три борси: Пловдивска стокова борса АД (ПСБ), Русенска стокова борса АД (РСБ) и Софийска стокова борса АД (ССБ), като доминираща роля в борсовата търговия има последната борса.

Естествено дейността на стоковата борса не може да бъде изолирана от обективните икономически процеси в страната. Силно е влиянието и на международните фактори, определящи ценовите флуктуации в българската икономика. Основните задачи, стоящи за решаване пред стоковите борси продължават да бъдат:

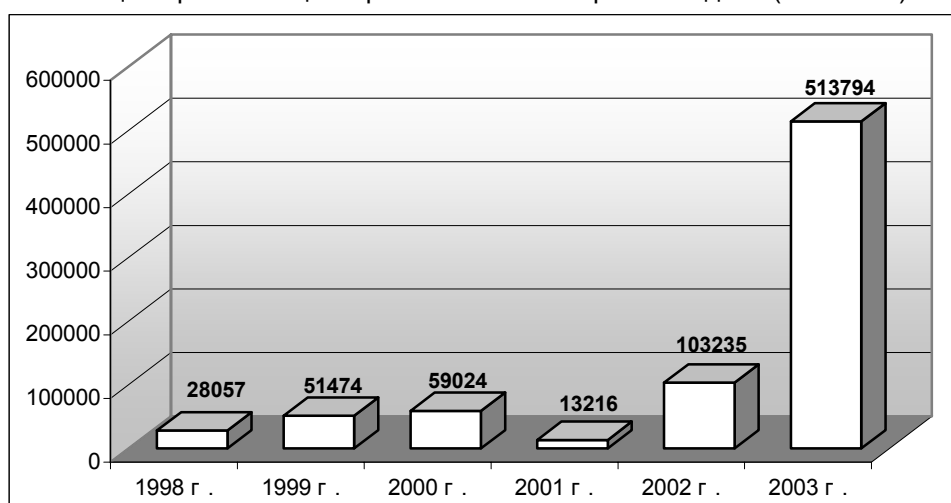
- интеграция на националното борсово пространство и концентрация на открития стоков пазар;
- развитие и утвърждаване на борсовите принципи и процедури на цивилизованата прозрачна и достъпна търговия на открития стоков пазар;
- разясняване и популяризиране на предимствата на борсовата търговия и на улесненията и гаранциите, предлагани от нея;
- усъвършенстване реализацията на борсовата търговия в условията на пълна прозрачност и равнопоставеност на участниците в нея и при гарантиране изпълнението на сключените борсови сделки;

- увеличаване броя на участниците в борсовата търговия чрез привличане на утвърдили се търговци с трайни интереси в откритата търговска посредническа дейност;
- бързо и качествено информационно осигуряване на всички заинтересовани стопански и нестопански субекти с ценова информация относно търгуваните борсови стоки, както у нас, така и в чужбина.

На фиг. 1 е отразен общият оборот на трите български стокови борси от годината на лицензирането им (1998г.) до 2003г.⁹

Фигура 1

Общ оборот на лицензираните стокови борси по години (в хил. лв.)

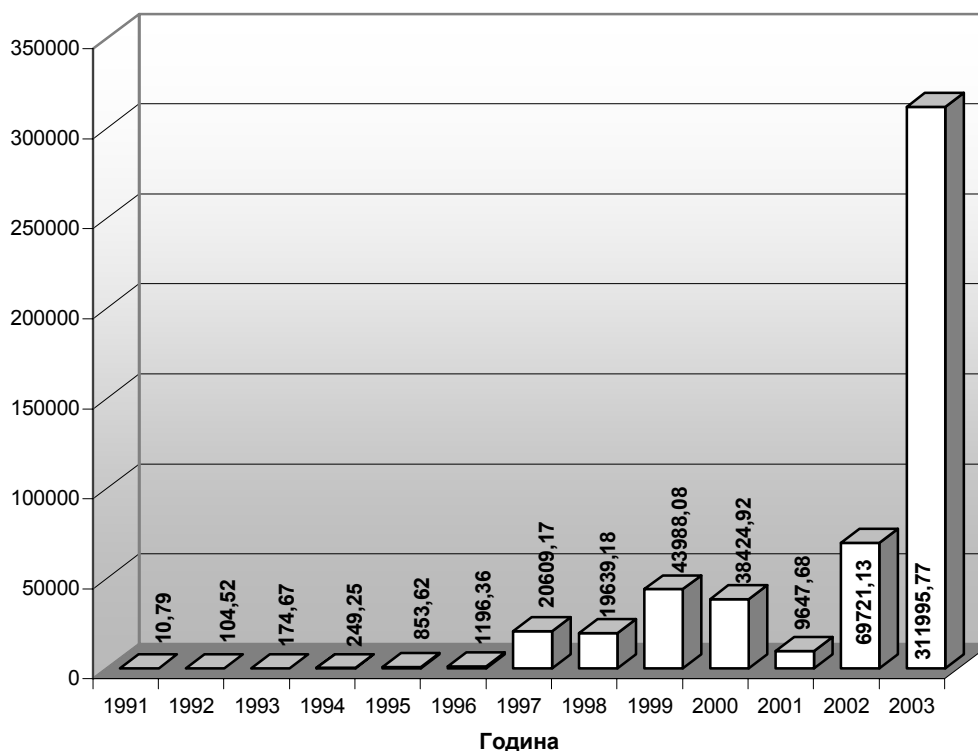
Както се вижда от фигурата, през периода 1998-2000г. се наблюдава положителна тенденция на нарастване на борсовия оборот, но през 2001г. той драстично намалява. Това се дължи главно на минималния оборот от зърно, търгувано на борсите през годината. Например през 2001г. относителният дял на оборота от зърно на ССБ е само 8.34% от общия оборот на борсата, а през 1998г. той е бил 58%. През 2002г. оборотът значително нараства, за да се стигне до рекордните постижения на стоковите борси през 2003г.

В общия стойностен обем на борсовата търговия в България участието на трите лицензирани стокови борси показва ясно изразено неравновесие в полза на ССБ АД, което през годините е както следва: 1998г. – 70% от оборота на борсите; 1999г. – 86%; 2000г. – 65%; 2001г. – 73%; 2002г. – 68% и 2003г. – 62%. Следователно ССБ АД със своите 12 регионални центрове се очертава като борса с национално значение, а ПСБ АД и РСБ АД – като регионални борси. На фиг. 2 е отразен оборотът на ССБ АД от възстановяването и през 1991 г. до 2003г.

⁹ По данни от отчетни доклади на ССБ, ПСБ и РСБ за изследвания период

Фигура 2

Оборот на ССБ АД по години (в хил. лв.)

Както се вижда от фигурата, от 1997 год. оборотът значително нараства (без 2001г.), като преобладаващ дял в него се пада на хранителните и нехранителните стоки, с изключение на 1994г. и 1998г., когато борсовият кръг “Зърно” е регистрирал по-големи обеми. Последната година (2003г.) е рекордна по отношение на цялата тринадесетгодишна практика на Софийска стокова борса.

Общата констатация е, че по относително участие в стойностния обем на сключените сделки и на трите борси преобладават индустриалните стоки – горива, метали, химикали, дървесина, хартия и др. Тази трайна тенденция е в съответствие с развитието на световната борсова практика и свидетелства за правилната ориентация на националния борсов пазар. Все още големи резерви има в борсовата търговия със зърно и занапред усилията трябва да бъдат насочени главно в тази област.

През първото полугодие на 2003 г., оборотите, реализирани на лицензираните стоковите борси в България, достигат стойност от 104 287 306 лв. Търгувани са предимно хлябно зърно и нехранителни стоки. Основен купувач и продавач е ДА “Държавен резерв и военновременни запаси”.

През второто полугодие, особено през последното тримесечие на годината, търговската активност на стоковите борси се засилва и през месец

декември оборотът достига 163 760 308 лв., своеобразен рекорд в борсовата търговия в България.

В края на годината реализираният общ оборот на трите борси достига сумата от 513 793 703 лв.

Правейки сравнение между резултатите, постигнати от трите стокови борси в България през 2003 г. спрямо 2002 година, се забелязва нарастване на оборотите над 5 пъти. Ръстът на търговията се дължи най-вече на увеличените покупки и продажби на хлебна пшеница от ДА "ДРВВЗ" и на сделките, сключвани по условията на Закона за обществените поръчки (ЗОП).

При търговията с нехранителни стоки (горива, моторни масла, дървен материал, метали, хартия, картони, автомобилни гуми и др.) основен продавач отново е ДА "ДРВВЗ". Близко 70% е делът на търговията с нехранителни стоки на борсовия пазар в България.

В същия сегмент (нехранителни стоки) на борсовата търговия се сключват почти изцяло сделките по ЗОП. Търгувани са предимно нетипични борсови стоки като автомобили (специализирани и леки), компютри, офис и специализирано оборудване и други подобни стоки. Общият обем на сделките по ЗОП заема около 90% от цялата търговска активност на този борсов сегмент.

Въпреки ръста от 1,8 пъти в сравнение с 2002г., през 2003г. слабо се търгуват хранителните стоки. Относителният им дял в общия оборот на борсите заема по-малко от 1%. Търговията с тях се извършва главно на ССБ и ПСБ. Сделки се сключват със зрял фасул на зърна, бяло брашно, минерална вода и сокове. Основен дял заемат зрелият фасул и брашното.

Особено висока активност през 2003 г. отбелязва борсовата търговия със зърнени храни (основно хлебна пшеница и по-малко царевича, ечемик и др.). Могат да се открият ясно два етапа на търговията.

1. През първата половина на годината ДА "ДРВВЗ" продължава акцията, започната през есента на 2002 г., да изкупува хлебно зърно на цени 160 – 170 лв/т.(без ДДС). Изкупени са 124 635 т пшеница на стойност 20 971 952 лв. Целта на сделките е попълване на държавните запаси и поддържане на цени, удовлетворяващи и защитаващи лицензираните зърнопроизводители в България.
2. През втората половина, главно през есента, ДА "ДРВВЗ" отново излиза на зърнения пазар чрез стоковите борси, този път като купувач и продавач. Общият обем на изкупените и продадени количества е 573 249 т на обща стойност около 144 млн. лв. Продажбите на хлебна пшеница са извършени изцяло на ССБ, като интервенцията има за цел преодоляване на очертаващия се недостиг на хлебно зърно в страната, овладяване на опитите за спекулации от страна на някои зърнени търговци и подтискане на започналото покачване цената на пшеницата в страната. През септември на пода на ССБ са продадени от държавните резерви 34 408 т и сделки са сключвани на цена 247 лв/т. През останалите два месеца освободените от резерва количества нарастват, но нарастват и цените, по които се сключват сделките. Така например през месец октомври са продадени 43 192 т на цени 248 – 249 лв/т, ноември – 51 714 т, но вече цената достига 270 лв/т без ДДС, почти

достигайки световните борсови цени на хлебното зърно, въпреки многото ограничителни условия за купувачите и по-лошото качество на българското хлебно зърно.

По същото време на останалите две стокови борси в Русе и Пловдив тече обратния процес – ДА “ДРВВЗ” купува пшеница, внос от чужбина.

От останалите зърнени продукти са по-големи продажбите на царевича на РСБ през месец ноември 11 000 т на цена 220 лв/т (без ДДС). Сключени са сделки и с ечемик на същата борса.

На табл. 1 е показано движението на реализираните обороти на лицензираните стокови борси в България за 2003 г.¹⁰

Таблица 1

Обороти на лицензираните стокови борси по месеци (лв.) за 2003г.

Месец	ССБ АД		ПСБ АД		РСБ АД		Общо
	ст-ст	%	ст-ст	%	ст-ст	%	
Януари	5 186 357	88,86	608 696	10,43	41 234	0,71	5 836 287
Февруари	10 858 228	80,46	2 560 717	18,97	76 275	0,57	13 495 220
Март	8 519 770	55,63	1 572 577	10,27	5 224 035	34,11	15 316 382
Април	13 033 784	71,02	5 028 692	27,40	289 647	1,58	18 352 123
Май	16 006 358	79,50	2 106 753	10,46	2 021 026	10,04	20 134 227
Юни	24 471 418	78,55	6 524 418	20,95	157 129	0,50	31 153 065
Юли	19 187 958	79,41	4 626 594	19,15	348 574	1,44	24 163 225
Август	14 182 638	60,97	8 704 606	37,42	374 617	1,61	23 261 959
Септември	47 900 327	73,80	9 370 093	14,44	7 633 860	11,76	64 904 368
Октомври	35 839 836	55,83	26 211 002	40,84	2 139 096	3,33	64 190 031
Ноември	46 326 700	66,92	7 706 509	11,13	15 193 221	21,95	69 226 508
Декември	75 977 286	46,40	30 341 235	18,53	57 441 787	35,07	163 760 308
Общо	317 490 660	61,79	105 361 892	20,51	90 940 501	17,70	513 793 703

През 2003 г. ССБ се утвърди като водеща стокова борса в страната по отношение на оборотите и търговската активност. Реализираният оборот през годината е в размер на 317 490 660 лв.

Главната причина за рекордния оборот на стоковата борса са сделките (покупки и продажби) на хлебна пшеница от страна на ДА “ДРВВЗ” и прекратените по закон вече сделки по реда на ЗОП. Търговията с хлебно зърно заема около 16 % от оборота на стоковата борса, а сделките по ЗОП представляват малко над 60 %.

По горепосочените причини, търговията през последните четири месеца на 2003 г. рязко се оживи, особено през месец декември, със сключените сделки с хлебна пшеница, продавана от ДА “ДРВВЗ” и многократно увеличеният обем на сделките по реда на Закона за обществените поръчки. Показател за това е огромният брой реализирани сделки през този период, като само за декември те са 385, а също и отчетеният най-висок за борсовата дейност в България месечен оборот от 75 977 286 лв.

На табл. 2 са показани оборотите на ССБ по кръгове и месеци за 2003 г.

¹⁰ Данните са предоставени от Държавната комисия по стоковите борси и тържищата

Таблица 2

Обороти на ССБ АД по месеци и борсови кръгове за 2003г. (лв.)

Месец	Зърно		Хранителни стоки		Нехранителни стоки		Общо
	ст-ст	%	ст-ст	%	ст-ст	%	
Януари	1 760 000	33,94			3 426 357	66,06	5 186 357
Февруари	8 860 000	81,60			1 998 228	18,40	10 858 228
Март	1 724 950	20,25			6 794 820	79,75	8 519 770
Април	2 180 000	16,73			10 853 784	83,27	13 033 784
Май			420 000	2,69	15 586 358	97,38	16 006 358
Юни			19 365	0,08	24 452 053	99,92	24 471 418
Юли	379 800	1,98			18 808 158	98,02	19 187 958
Август					14 182 638	100,00	14 182 638
Септември	11 094 120	23,16			36 806 207	76,84	47 900 327
Октомври	10 731 443	29,94			25 108 393	70,06	35 839 836
Ноември	13 962 780	30,13	740 268	1,42	31 623 652	68,45	46 326 700
Декември			221 753	0,01	75 755 533	99,99	75 977 286
Общо	50 693 093	15,97	1 401 386	0,44	265 396 181	83,59	317 490 660

Общият оборот на РСБ за първото шестмесечие на 2003г. възлиза на 7 809 346 лв. Сравнението показва, че за разлика от същия период на предходната година, през анализирания на РСБ са реализирани по-високи обороти. Основна причина е търговията с пшеница през месеците март и май.

През втората половина на годината тенденцията за увеличаване на търговската активност е валидна и на стоковата борса в Русе.

През 2003 г. на РСБ, за разлика от 2002 г., са сключени сделки с **хранителни стоки** в размер на 362 300 лв.

На кръг **“Индустриални стоки”** през цялата 2003 г. активно се търгуват прокатни изделия, като шини, профили, винкели и др. подобни стоки, предназначени за строителството. През есента на борсата се сключени три по-големи сделки с дизелово гориво.

На кръг **“Зърно”** през първите шест месеца са търгувани 38 150 т хлебна пшеница на цени 165 – 170 лв/т и ечемик 1 100 т на цени 155 – 165 лв/т.

През последното тримесечие на годината са сключени две сделки с хлебна пшеница за 16 400 т на цени 210 – 230 лв/т. Продадени са 11 000 т царевича на цена 220 лв/т (ноември). През декември на РСБ са сключени седем сделки с вносна хлебна пшеница, чиито обем е 144 500 т на средна цена 317,04 лв/т.

Над 98% от търговията на РСБ АД се извършва с ДА “ДРВВЗ”. Сключените сделки по реда на ЗОП на борсата през 2003г. се реализират по-масабно едва в последните месеци на годината, но остават далече по-ниски по обем и стойност в сравнение с другите две лицензирани стокови борси, особено Софийската.

На следващата таблица са показани оборотите на РСБ по кръгове и месеци за 2003 г.

Таблица 3

Оборот по кръгове и месеци на РСБ за 2003г. (лв.)

Месец	Индустриални стоки		Аграрни стоки		Хранителни стоки		Общо
	ст-ст	%	ст-ст	%	ст-ст	%	
Януари	41 234	100,00					41 234
Февруари	76 275	100,00					76 275
Март	124 035	2,37	5 100 000	97,63			5 224 035
Април	210 597	72,71	79 050	27,29			289 647
Май	155 018	7,67	1 866 000	92,33			2 021 026
Юни	157 129	100,00					157 129
Юли	266 274	76,39			82 300	23,61	348 574
Август	94 617	25,26			280 000	74,74	374 617
Септември	7 633 860	100,00					7 633 860
Октомври	417 096	19,50	1 722 000	80,50			2 139 096
Ноември	10 887 221	71,66	4 306 000	28,34			15 193 221
Декември	11 624 932	20,24	45 816 855	79,76			57 441 787
Общо	31 688 288	34,85	58 889 905	64,76	362 300	0,40	90 940 501

ПСБ приключи 2003г с реализиран оборот в размер на 105 361 892 лв. (20,51% от общия оборот на борсите).

Новото за отбелязване в търговията на ПСБ през 2003г. са сделките, сключени на кръг "Хранителни стоки" в размер на 2 005 893 лв. През 2002г. не е сключена нито една сделка на този кръг.

Отново през 2003г. информацията и анализът показват, че практически целият стокооборот на ПСБ АД е реализиран със сделки на ДА "ДРВВЗ" и сключените сделки по реда и условията на ЗОП.

На таблица 4 са показани оборотите на ПСБ по кръгове и месеци за 2003г.

Таблица 4

Обороти на ПСБ по кръгове и месеци за 2003г. (лв.)

Месец	Прод. от растит. произход		Хранителни стоки		Нехранителни стоки		Общо
	ст-ст	%	ст-ст	%	ст-ст	%	
Януари					608 696	100,00	608 696
Февруари					2 560 717	100,00	2 560 717
Март					1 572 577	100,00	1 572 577
Април	280 000	5,57			4 748 692	94,43	5 028 692
Май					2 106 753	100,00	2 106 753
Юни	420 000	6,44			6 104 412	93,56	6 524 418
Юли			700 000	15,13	3 926 549	84,87	4 626 549
Август	217 000	2,49	433 180	4,98	8 054 426	92,53	8 704 606
Септември			632 266	6,75	8 737 827	93,25	9 370 093
Октомври	21 452 000	81,84	142 762	0,54	4 616 240	17,61	26 211 002
Ноември					7 706 509	100,00	7 706 509
Декември	18 800 100	61,96	97 685	0,32	11 443 450	37,72	30 341 235
Общо	41 169 100	39,07	2 005 893	1,91	62 186 848	59,02	105 361 892

От представените данни за 2003г., въпреки реализираните неколккратно по-високи обороти (над 5 пъти) в сравнение с 2002г., **изводът**, който се налага е, че стокооборотът на лицензираните стокови борси в България на практика е изцяло резултат на сделките за покупки и продажби, реализирани от изпълнените обществени поръчки по реда на ЗОП, предимно

нехранителни стоки (горива, масла, специализирано оборудване, гуми, метали и др) и ДА "ДРВВЗ" за същите стоки и стокови групи. Изключение са покупките и продажбите на хлебна пшеница от държавните резерви, в частност интервенцията на зърнения пазар, осъществени през първото полугодие на годината по цена и количество, определени с постановление на МС. През втората половина на годината интервенираните на пазара на зърно количества целят компенсиране недостига на хлябно зърно в страната и растящото увеличение на цената му. В края на 2003г. се засилва многократно изпълнението на обществени поръчки на стоковите борси и за стоки, които не притежават типичните белези на борсовите стоки (автомобили, компютри, офис оборудване и други подобни стоки), явяващо се главна причина за регистрираните през тази година високи обороти.

Сделките за покупка на хлебна пшеница по реда на ЗОП дори не могат да бъдат определени като сделки в условията на активен пазар, регулиран от търсенето и предлагането, и борсовата процедура, формираща пазарната цена на стоката. Целта е единствено попълване на държавните резерви и постигане на защитни (по-високи) цени за определени лицензирани зърнопроизводители.

Продажбите на зърно от държавните резерви през есента на 2003г., обявени като интервенция на зърнения пазар, с цел стабилизиране цената на хляба за населението на приемлива цена, не постигат тази цел. Всъщност те водят до ускорено формиране на цена, близка до световната пазарна цена на хлябното зърно в България, въпреки многото ограничителни условия за купувачите и по-лошото качество на зърното.

Горните факти потвърждават становището, че стоковите борси в България в този си вид не са нито институция на пазарното стопанство, нито инструмент за пазарна регулация на стопанските пропорции на национално ниво за основни стратегически групи и видове стоки.

Те представляват всъщност средство на един държавен орган с функции по управление на държавните запаси от тези стратегически стоки, ползващ стоковите борси за организатори на "публичен търг или аукцион". С нормативната възможност за изпълнение на обществени поръчки по реда на ЗОП на стоковите борси, се предоставя възможност и на други органи на централната и местна власт за разходване в края на годината на неусвоените от тях бюджетни средства по сметките им.

Един от основните проблеми на стоковата борсова търговия в България е ***ниската степен на развитие на търговията със селскостопанска продукция на борсите.***

Въпреки че не може да бъде точно определен, делът на "сивата" икономика в България е значителен, а при търговията със селскостопански стоки (особено зърно) той е още по-висок. Причините за това са няколко, като избягването на данъчното облагане е само една от тях. Не по-маловажна причина е и ниското качество на стоките, което затруднява търгуването им на официалния пазар. На следващо място може да се посочи и възможността за манипулиране на цените в условията на неофициална бизнес дейност. При легалното производство и търговия всеки елемент и процес се документират, а за "сивия" сектор е характерно отсъствие на каквито и да е документи.

Сериозно препятствие пред всички изброени слабости на “сивия” сектор е именно търговията на стоковите борси и тържищата, където, от една страна, съществува пълна прозрачност, равнопоставеност и обективност, а от друга – “сблъсъкът” между голям брой продавачи и купувачи неизбежно “ражда” най-справедливата цена на съответната стока в конкретния момент и на конкретното място. Световната практика не познава по-надеждно действащ антимонополен механизъм от борсовата търговия. Не бива да се забравя и фактът, че “разбиването” на монополите е сериозна предпоставка за ограничаване на корупцията.

До 1945 г. в България са действали четири стокови борси – във Варна, Бургас, Русе и София, както и 191 тържища, 49 от които житни. По нормативен път е било установено зърнените сделки задължително да се сключват на стокова борса или тържище. Този впечатляващ брой на организирани пазари е бил обусловен както от разбирането за необходимостта от близост на пазарите до продавачите и купувачите, така и от обективната предпоставка, че цените на едни и същи стоки не са еднакви в различните райони на страната.

Би следвало на настоящия етап по нормативен път да се активизира търговията със зърно на стоковите борси. Това налага промяна в Закона за съхранение и търговия със зърно.

Главният проблем на българските стокови борси е **липсата на развита фючърсна търговия** на тях, въпреки че Законът за стоковите борси и тържищата регламентира фючърсните борсови сделки. Освен това в правилниците на трите борси тези сделки са утвърдени и са стандартизирани фючърсни борсови контракти за зърно. Регистрирани са обаче само оферти за продажба, а купувачи липсват. По-важните причини са: недостатъчно развития борсов спот пазар за зърно; несъвършената система от гаранции на борсите и неяснотата на режима на фючърсните сделки от гледна точка на Закона за ДДС.

Фючърсната търговия е една от основните характеристики на световните стокови борси, а постигнатите цени са сериозен и дългосрочен индикатор за състоянието на пазара. Функционирането на фючърсен пазар гарантира постоянни и сигурни доходи на участниците на борсовия пазар, прилагайки механизма на хеджирането и спекулирането. В тесен смисъл нужда от фючърсна търговия имат членовете на стоковите борси и техните клиенти, а в широк смисъл – зърнопроизводителите, зърнотърговците, публичните складове, търговските банки, застрахователните дружества и други организации, имащи отношение към борсовия пазар. В крайна сметка от резултатите ще се ползват всички пазарни субекти, тъй като чрез механизма на фючърсната търговия ще се гарантира ценова стабилност в дългосрочен план на пазара. Наличието на нормативна база и развиващи се лицензирани от държавата пазарни структури (стокови борси, тържища, публични складове и др.) формират обективната даденост за развитие на фючърсната борсова търговия. Световните постижения в областта на телекомуникациите /Интернет/ представляват електронно-комуникационната среда за бърз обмен на обективна пазарно- ценова информация, базирана на сключените фючърсни сделки.

Най-актуално на настоящия етап е активизирането на търговията със складови записи за зърно на борсите. При тях реалната стока е заместена и гарантирана от ценни книжа, което в голяма степен съдейства за значително повишаване на ликвидността на борсовата търговия с този вид стока. Търговията със складови записи е основата на фючърсната търговия със зърно.

За развитието на фючърсната борсова търговия е необходимо да се усъвършенства и системата от гаранции на борсите.

Друг проблем на борсовата търговия е **липсата на пазарна култура изобщо и в частност на борсова култура на българските търговци**, както и липса на мотиви за придобиване на подобна култура, повлияна както от наличните икономически проблеми, така и от отсъствието на нормативни разпоредби за това.

Необходима е широка разяснителна работа и популяризиране на предимствата и улесненията, които дава борсовата търговия за участниците в нея. Същевременно е **наложително да се повиши квалификацията на брокерите** с цел да се стимулира тяхната активност и гъвкавост. В тази връзка считаме, че брокерът трябва да бъде лице, притежаващо висше образование, което не е регламентирано в ЗСБТ. Следователно член 40 от съответния закон, касаещ изискванията за брокер, може да бъде допълнен с посоченото условие. За повишаване квалификацията на брокерите би допринесло и сътрудничеството между българските борси и борси от други страни. То цели обмен на информация, работни групи, участие в общи проекти и др.

Предвид тенденцията към интернационализация на стопанския живот и евроориентацията на България се възлагат големи надежди на междуборсовите контакти за рязко увеличаване на стокообмена между членовете на борсата и техните партньори от съседните страни.

Усилията на стоковите борси трябва да бъдат насочени към **създаване на Интернет базирана обединена система за електронна търговия** при спазване на принципите на борсовата търговия. Разбира се, това е нелека задача, но решаването ѝ би допринесло значително за активизирането на стоковата борсова търговия в България.

Електронната търговия може да се приложи на стоковите борси, ако съществува пълна координация между участниците в борсовите сделки, което е свързано и с необходимостта от наличието на съвместими компютърни системи със съответния хардуер и софтуер, както и от компетентност по използването им.

Въвеждането на електронна търговия ще спомогне за окрупняване на стоковата борсова търговия на трите лицензирани стокови борси в България, а с това и за по-голямата заинтересованост на фирмите, търгуващи с борсови стоки. Електронната търговия на стоковите борси в България би улеснила сключването на борсовите сделки. При наличието и на електронно банкиране, обвързано със системата на борсовата търговия, клиентът може веднага да преведе депозита по сметката на члена на борсата, чието посредничество използва, да получи потвърждение за приемането на поръчката и съответно по електронен път и напълно автоматизирано

поръчката да бъде изпълнена в негова полза за максимално кратък период от време.

Не можем да говорим за ефективно приложение на електронната търговия без активизиране на реалната стокова борсова търговия в България. От друга страна обаче, практикуването на електронното търгуване на борсите би допринесло за привличане на по-голям брой продавачи и купувачи. Това би било допълнителен фактор за активизирането на стоковата борсова търговия в България.

3. Състояние на лицензираните стокови тържища

Другият вид организиран стоков пазар, уреден в Закона за стоковите борси и тържищата е стоковото тържище.

Стоковото тържище е място, на което търговецът, организиращ тържището, предоставя за възмездно ползване складови, хладилни, търговски площи и други материални активи на производители, вносители и търговци за продажба на едро на налични хранителни продукти и на животни, осигурява достъп на купувачи на тържището, създава необходимите условия за защита на интересите на производителите и потребителите и за постигане на възможно най-ниски разходи при извършването на продажби¹¹. Характерното е, че организаторът на тържището трябва да осигури равни условия за дейността на всички търговци на тържището съобразно вида на търгуваните от тях стоки.

Държавният орган за регулиране и контрол върху създаването и дейността на стоковите борси и тържища е Държавната комисия по стоковите борси и тържища .

Важно предимство на стоковото тържище е, че стоките, търгувани на него, задължително се придружават от документи за произход, за съответствие със задължителните изисквания за качество и безопасност и за съответствие със санитарните, ветеринарно-санитарните, хигиенните и други норми, издадени от специализираните държавни контролни органи. За разлика от стоковата борса, на стоковото тържище се допуска извършването на сделки само с налични хранителни продукти, приети на територията на тържището и на местата, определени за продажби.

Продавачът предоставя на купувачите информация за предлаганите от него стоки, която съдържа:

- пълно описание на стоката, сертификационни и качествени характеристики;
- данни за съответствие на предлаганата стока с хигиенните и санитарните норми и с нормите за безопасност при употреба от крайните потребители;
- данни за произхода на стоката;
- продажната цена и нейните задължителни елементи, посочени в съответствие с изискванията на нормативните актове;
- предлаганото количество;
- начина на плащане.

---

¹¹ ЗСБТ, член 3

За участие в стоковото тържище се заплащат такси в размери, определени с правилника за организацията и дейността на тържището.

ЗСБТ регламентира източниците за формиране на приходите за издръжка на стоковото тържище и направленията за разходване на тези приходи.

Приходите за издръжка на тържището се осигуряват от:

- наеми за предоставените търговски площи и съоръжения;
- такси за участие в стоковото тържище;
- входни такси;
- такси за извършени услуги;
- санкции за нарушения;
- други източници.

Получените приходи от дейността на стоковото тържище могат да бъдат разходвани за:

- разработки и проекти, свързани с организацията и дейността на тържището;
- закупуване на съоръжения, необходими за дейността му;
- изпълнението на технически решения за преодоляване на последиците от действието на непреодолима сила;
- извършване на проучвания, анализи и прогнози;
- разходи за възнаграждение на органите на управление и на персонала на организатора на тържището;
- други разходи съобразно Закона за счетоводството, свързани с дейността на стоковото тържище, подробно описани в бюджета на тържището.

До 2005г. в България са получили разрешение за извършване на дейност като стокови тържища 77 фирми, разположени в 37 населени места на територията на цялата страна /вж. табл. 5/. Най-голям е броят на стоковите тържища в София - 9, следвана от Пловдив – 5, в градовете Бургас, Плевен, Сливен и Хасково са регистрирани по 4 стокови тържища, а в Русе, Добрич, Шумен и Ямбол - по 3. Все още обаче оборотът, реализиран на стоковите тържища, е недостатъчен, имайки предвид предимствата, които те предоставят за търговците и потребителите.

Извършено е изследване на профила на продажбите на стоковите тържища в България с цел да се определи профилът на преобладаващите стоки и стокови групи, продавани на тях. Изследването е направено за период от една календарна година от 1 август 2002г до 1 август 2003г. Разглежданият период обхваща всички сезони, което е необходимо условие, имайки предвид сезонния характер на производство и продажба на преобладаващите стоки, търгувани на стоковите тържища. Изследването е извършено на базата на данни и информация от 35 стокови тържища в България, локализирани в 25 области по действащото в момента административно деление на страната, от което следва, че данните са достатъчно представителни.

Базата данни на ДКСБТ за разглеждания период има достатъчен обем за целите на изследването. Периодичността на подаване на информация е ежедневна, което дава възможност за определяне на честотата на продажбите по дни за разглеждания период. Освен цени, базата данни

съдържа ежедневна информация за продадените на тържищата количества от наблюдаваните стоки.

Таблица 5
Лицензирани стокови тържища в България по области до 2005г.

Област	Брой тържища	Тържищна площ	Застроена Площ	Население	Кв.м/ човек (обща)	Кв.м/ човек (застр.)
Благоевград	4	105 676	31 055	341 316	0,31	0,09
Бургас	4	136 397	51 464	423 670	0,32	0,12
Варна	2	98 372	32 344	462 423	0,21	0,07
Велико Търново	3	53 476	20 598	293 416	0,18	0,07
Враца	1	28 387	10 345	243 042	0,12	0,04
Габрово	1	8 082	2 474	114 172	0,07	0,02
Добрич	3	88 635	25 999	215 247	0,41	0,12
Кюстендил	3	70 873	14 221	162 712	0,44	0,09
Кърджали	2	30 775	16 005	164 019	0,19	0,10
Ловеч	2	25 674	8 136	169 954	0,15	0,05
Монтана	2	57 300	23 500	182 276	0,31	0,13
Пазарджик	2	56 275	18 968	310 759	0,18	0,06
Перник	1	9 800	1 100	149 880	0,07	0,01
Плевен	6	58 770	12 860	312 051	0,19	0,04
Пловдив	8	228 690	135 048	715 992	0,32	0,19
Русе	3	78 500	30 874	226 269	0,35	0,14
Силистра	1	2 826	2 146	142 006	0,02	0,02
Сливен	4	145 464	39 916	218 474	0,67	0,18
Смолян	1	5 000	2 400	140 067	0,04	0,02
София	9	546 360	120 942	1 450 397	0,38	0,08
Стара Загора	4	113 792	34 590	370 715	0,31	0,09
Хасково	5	135 672	27 670	277 488	0,49	0,10
Шумен	3	23 783	10 963	204 412	0,12	0,05
Ямбол	3	58 500	22 920	156 090	0,37	0,15
Общо	77	2 167 079	696 538			

Източник: ДКСБТ

Изследването на профила на стоките и стоковите групи се основава на две променливи:

- **Обем продажби** – количеството на продадените стоки или стокови групи за разглеждания период.
- **Честота на продажбите** – брой дни, в които има сключени сделки за съответната стока или стокова група и %-но съотношение спрямо всички работни дни за разглеждания период.

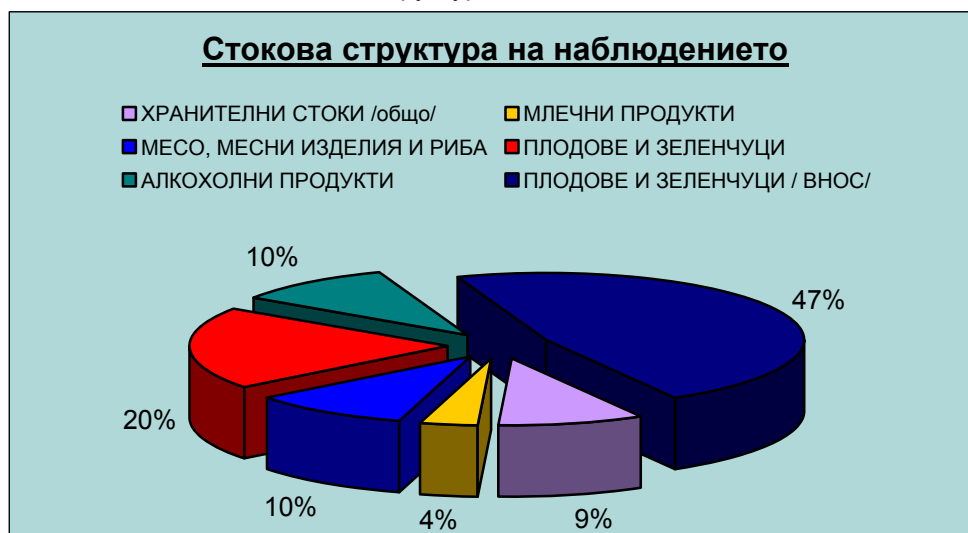
За целите на изследването се разглеждат 110 стоки, диверсифицирани в 6 основни стокови групи, както следва:

СТОКОВИ ГРУПИ	Брой на стоките в стоковите групи	%-но съотношение на стоковите групи в зависимост от броя на стоките във всяка една от тях
ХРАНИТЕЛНИ СТОКИ /общо/	10	9 %
МЛЕЧНИ ПРОДУКТИ	4	4 %
МЕСО, МЕСНИ ИЗДЕЛИЯ И РИБА	11	10 %
ПЛОДОВЕ И ЗЕЛЕНЧУЦИ	22	20 %
АЛКОХОЛНИ ПРОДУКТИ	11	10 %
ПЛОДОВЕ И ЗЕЛЕНЧУЦИ / ВНОС/	52	47 %

Стоковата структура е показана на фиг. 3.

Фигура 3

Стокова структура на наблюдението

Анализът на **обема продажби** показва, че на стоковите тържища през разглеждания период са търгувани най-много стоки от стоковата група “Млечни продукти”, която включва стоките: сирене, кашкавал и масло. Количеството продадени стоки от тази група представлява 39% от общия обем продажби на тържищата за периода. /вж. Фиг. 4/

На второ място по обем продажби са стоките от стоковата група “Хранителни стоки”, включваща стоки като: захар, ориз, олио, брашно и други. Относителният дял на стоките от тази група представлява 35% от общия обем продажби.

Най-малък дял от продажбите на тържищата заемат стоките от стоковата група “Месо, месни изделия и риба” - едва 3%, тъй като основната част от търговията на тези стоки не се осъществява на тържищата.

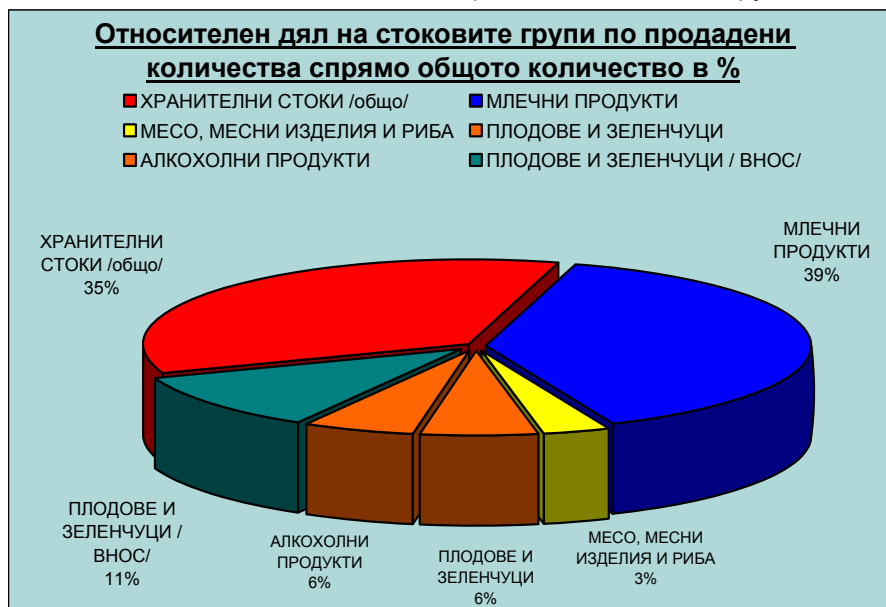
Сравнението между обема продажби на плодове и зеленчуци местно производство и от внос показва, че количествата, продадени плодове и зеленчуци от внос заемат по-голям дял от общите продажби в сравнение с тези от местно производство. Причината е, че стоките от внос се предлагат целогодишно, а сезонният характер на българските плодове и зеленчуци води до продажбата им само през определена част от годината. Освен това стоковата структура на групата “Плодове и зеленчуци от внос” включва стоки, които не се произвеждат в нашата страна, а потреблението им от българското население е през цялата година.

Анализът на продажбите по променливата “честота на продажбите” показва, че най-често търгувани на стоковите тържища са стоките от стоковата група “Хранителни стоки” и “Алкохолни продукти” /вж. фиг. 5/. За разлика от стоките от стоковите групи на млечните произведения и плодове и

зеленчуци, стоките от тези групи са по-дълготрайни и нямат изразен сезонен характер.

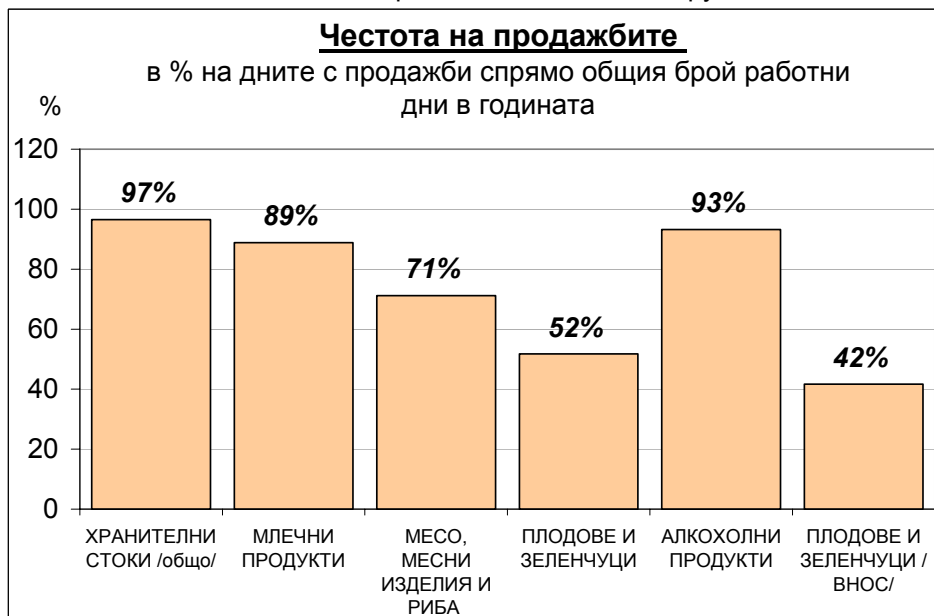
Фигура 4

Относителен дял на обема продажби по стокови групи

Фигура 5

Честотата на продажбите по стокови групи

Стоките от групата “Хранителни стоки”, включваща захар, брашно, олио и др., са ежедневните продукти за българското население и се търгуват с еднаква честота през всички сезони. Засилено потребление на някои стоки като захар и олио, свързано с бита на населението, се наблюдава през есента. Анализът показва, че сделки със стоките от групата на хранителните стоки са осъществени през 97% от периода на една календарна година. През 89% от дните на годината се извършват продажби на млечни произведения, а логично по-малка честота на продажбите се наблюдава при плодовете и зеленчуците във връзка със сезонния им характер.

Въз основа на изследване и на обема и честотата на продажбите в отделните шест стокови групи могат да се направят следните **изводи**:

- Най-голям **обем продажби** на стоките тържища се реализира от стоквата група “Млечни продукти”, следвана от групата “Хранителни стоки”. Най-малък относителен дял заемат продажбите от стоквата група “Месо, месни произведения и риба”. С изключение на пилето и колбасите на тържищата почти не се осъществяват сделки с месо и риба.
- Количествата продадени плодове и зеленчуци от внос са повече от тези от местно производство. Причина е вноса на продукти, които не са типични за българското производство, както и целогодишният внос на тези продукти.
- Най-висока **честота на продажбите** се наблюдава при стоките от стоквата група “Хранителни стоки”, което е свързано с ежедневното потребление на тези стоки от населението и относително по-голямата трайност на тези продукти (захар, брашно, олио и т.н.). Най-ниска честота на продажбите е регистрирана при групата “Плодове и зеленчуци”, както местно производство, така и от внос. Определящ в случая е сезонният характер на тези стоки.
- От стоквата група “**Хранителни стоки**” най-висок обем продажби се наблюдава при захарта, следвана от брашно, олио и т.н. Най-висока честота на продажбите от същата група се наблюдава при слънчогледовото олио (100%), следвано от захар, фасул, ориз, брашно и т.н. Сделки с продуктите от стоквата група “Хранителни стоки” са регистрирани през 95-100% от дните на наблюдавания период.
- Най-голям обем продажби от стоквата група “**Млечни произведения**” е регистриран при кравето сирене, чиито относителен дял от всички продажби от тази група на тържищата е 97%. Значително по-ниски са обемите продажби на овчето сирене, свързано с по-малката му консумация от населението и по-високата му цена. Най-висока честота на продажбите от тази група се наблюдава при кашкавал “Витоша” и кравето сирене.
- От стоквата група “**Плодове и зеленчуци – местно производство**” най-висок обем продажби, както и най-висока честота на продажбите се наблюдават при картофи, лук, ябълки и т.н. Най-нисък обем продажби и същевременно най-ниска честота на продажбите от тази група се наблюдава при силно изразени сезонни продукти – череши, ягоди, кайсии, праскови.

- От стоквата група **“Плодове и зеленчуци – внос”** най-висок обем продажби, както и най-висока честота на продажбите се наблюдават при портокали, банани, лимони и т.н.
- Най-висок обем продажби от стоквата група **“Месо, месни произведения и риба”** се наблюдава при продажбата на пиле замразено, следвано от кренвирши и колбаси. Най-нисък обем продажби се регистрира при месата и рибите. Най-висока честота на продажбите от тази стокова група се наблюдава при кренвиршите, следвани от колбасите.
- От групата на **“Алкохолните произведения”** най-висок дял от продажбите на тържищата заема гроздовата ракия, а най-висока честота на продажбите регистрира бирата.
- **Обобщаващият извод** е, че на стоковите тържища целогодишно се осъществяват сделки с всички основни хранителни стоки, млечни произведения, част от плодовете и зеленчуците, колбаси и пиле, алкохол. Въпреки това, реализираният обем продажби на лицензираните стокови тържища все още е незадоволителен в сравнение с обема продажби на едро, извършван извън стоковите тържища.

4. Основни изводи и препоръки

Анализът и оценката на резултатите от дейността на лицензираните стокови борси и стокови тържища в България позволява някои изводи и препоръки, обосновани и от конкретните социално-икономически и политически условия за тяхното развитие:

- стоквата борсова и тържищна търговия в България все още е затворена в национални граници;
- търгуваните на лицензираните борси групи и видове стоки показват съществени различия от традиционната и утвърдена стокова номенклатура за известните борси в света. Твърде голям е делът на стоките, които не показват необходимата характеристика на стандартност и още по-малко на партидна заменяемост;
- нито една от действащите борси в България няма характерен облик, т.е. липсват достатъчно добре открити основни видове стоки, а разнообразието на стоките е твърде голямо, което приближава борсите на този етап към стоковите тържища;
- все още се наблюдава значителен превес на предлагането над търсенето, което не позволява постигането на основния ефект от борсовия механизъм – формиране на равновесна пазарна цена в резултат на свободна пазарна конкуренция;
- извършват се сделки само с налични стоки, въпреки че ЗСБТ позволява прилагането и на форуърдни, фючърсни и опционни борсови сделки. Липсата на развита фючерсна търговия на борсите показва, че те все още нямат типичния облик на високоорганизиран пазар;

- не са отработени в необходимата степен достатъчно стандартизирани борсови договори за реална и фючърсна търговия, типизирана система на движение на поръчките и др.;
- материално–техническата база на българските борси е далече от равнището на съвременните борси;
- ниската степен на икономическо развитие на страната е обективна пречка за развитието на борсите, тъй като те са пазари, свързани с висока степен на развитие на производството и потреблението, в основата на което стои и богатата финансова и кредитна мрежа;
- липсва нормативна регулация за борсовия посредник (търговец, член на стоковата борса), извършващ по занятие дейност – осъществяване на борсови операции, която дейност е изключена от приложното поле на Търговския закон. Той изрично препраща регулирането на борсовото представителство и посредничество към специална нормативна уредба;
- липса на легално, точно и изчерпателно определение на предмета на борсовите сделки, съответно механизъм и инструменти на борсовия пазар, имайки предвид, че борсата е наличен пазар, което е особено важно за развитието на срочния борсов пазар;
- недостатъчна и неточна нормативна уредба на клиринговата институция - устройство и механизъм, предвид основните й дейности по администриране на сметки и управление на парични средства за гаранции и функциите на институцията за текущ клиринг и сетълмент на борсовите операции, както и функцията на депозитарна институция за инструментите на борсовия пазар, материализиращи правата и задълженията за страните по борсовите сделки;
- налице е невъзможност за поддържане на нормално пазарно поведение на стоковата борса, на формираните се вече със съответната нормативна уредба стокови фондове с функции за регулативна намеса на пазара на някои стратегически стоки и суровини в качеството им на институционализирани борсови агенти;
- необходимо е активизиране на контактите и сътрудничеството между стоковите борси и съответно стоковите тържища от региона;
- необходимо е създаване и приемане на хармонизирани правила на съответните организирани пазари и утвърждаване на международните стандарти за качество на стоките, търгувани на тях, което ще позволи увеличаване обема на търговията с широка гама аграрни и индустриални стоки и ще рефлектира върху повишаване на експортните възможности;
- почти липсват модерни крупни стокови тържища, на които да се извършва мащабна и ефективна търговия;
- необходимо е да се създаде регионален съюз на стоковите тържища, който да координира техните усилия и информационния обмен в посока на обособяване на крупни специализирани стокови тържища. Страните с развита пазарна икономика имат активна тържищна търговия. Създадена е и Световна организация на стоковите тържища (World Union of Wholesale Markets), чиято задача е да

подпомага международния информационен обмен за тържищата с оглед подобряване на тяхната структура, организация и управление.¹²

Осъществяването на формулираните препоръки ще способства за изграждане не само на стабилни национални стокови пазари, а и за отварянето им един към друг с цел формиране на единно регионално пазарно пространство.

Заклучение

Независимо от проблемите и несъвършенствата на организирани стокови пазари в България, резултатите от дейността им показват благоприятни перспективи за тяхното активно и стимулиращо участие в утвърждаването на пазарната икономика в страната. Предложените решения за усъвършенстване функционирането на стоковите борси и стоковите тържища ще допринесат за активизирането на стоковата борсова и тържищна търговия в България. Взаимодействието на отделните стокови борси и тържища на регионално, национално и международно ниво на принципите на доброволността и равнопоставеността, без да се нарушава тяхната автономност и специфичност, ще създаде единно пазарно пространство като благоприятна среда за по-нататъшното развитие на стоковите борси и тържища в България.

Активно функциониращите законово регламентирани организирани стокови пазари ще допринесат за ограничаването на нелегалния бизнес и на сивата икономика. С тях ще се реализира на практика истинската борба с корупцията и увеличаването на прозрачността в бизнеса.

---

¹² www.wuwm.org